

COPYRIGHTS

© 2020 by the authors. Licensee National Studies Journal. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

The Four Dimensions of Iranian Identity in Manifesto of Islamic University

Khosrow Qobadi *

Email: Khosrowqobadi@gmail.com

Received: 2022/11/16

Revised: 2023/09/04

Accepted: 2023/10/09

Doi: 10.22034/RJNSQ.2023.368719.1458

20.1001.1.1735059.1402.24.95.5.3

Abstract:

The following article includes the results of a conducted study and comparison on the amount of attention paid to each of the four dimensions of Iranian identity (i.e religious, modern, national, ethnic) in the Manifesto of the Islamic University. The article explores how these four identities are positioned within the government document, and investigates the relationship between conflict, escape and acceptance of these four layers of identity in the Manifesto of Islamic University as its main question. The study employs a qualitative content analysis methodology to identify words and phrases that indicate the four identities. Since the balancing the four identities is a challenge, particularly in relation to the tension between modern and religious identity in the manifesto, the policymakers remained uncertain, contradictory, and over-general in some parts of the document. Yet in other sections, a natural coexistence of identities has been established, with a relative balance achieved between them. Despite the greatest conflict being between religious and modern identity, the overall coexistence and compatibility of identities in the manifesto is more prevalent than conflicts.

Keywords: Religious Identity, Identity, National Identity, Ethnic Identity, Manifesto of Islamic University.

---

* Assistant Professor of Department of Political Sciences at the Institute for Humanities and Social Studies (IHSS), Tehran, Iran (Corresponding Author).

فصلنامه‌ی مطالعات ملی؛ ۹۵، سال بیست و چهارم، شماره‌ی ۳، ۱۴۰۲، پاییز، صص ۱۴۳-۱۱۳

لینک نتیجه مشابهت‌یابی: % 17/24 <https://www.samimnoor.ir/view/fa/SimilarityResult?ItemID=17/24>

Doi: 10.22034/rjnsq.2023.368719.1458 Dor: 20.1001.1.1735059.1402.24.95.5.3

ابعاد چهارگانه هویت ایرانی در سند دانشگاه اسلامی

نوع مقاله: پژوهشی

خسرو قبادی*

E-mail: khosrowqobadi@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۸/۲۵ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۶/۱۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۷/۱۷

چکیده

در پژوهش حاضر میزان توجه به ابعاد چهارگانه هویت ایرانی (دینی، مدرن، ملی، قومی) در «سند دانشگاه اسلامی» بررسی و با یکدیگر مقایسه شده است. مسئله این نوشتار چگونگی قرار گرفتن هویت‌های چهارگانه یادشده در یک سند حاکمیتی بوده و پرسش اصلی آن است که چه رابطه‌ی ستیز، گریز و پذیرشی میان این چهار لایه هویتی در سند دانشگاه اسلامی برقرار است؟ روش مطالعه مبتنی بر تحلیل محتوای کیفی سند از طریق شناسایی واژگان و عبارات‌های دال بر هویت‌های چهارگانه است. با توجه به دشواری توازن و تعادل هویت‌های چهارگانه به‌ویژه هویت مدرن و دینی در سند، سیاست‌گذار در برخی فرازهای سند به ابهام و کلی‌گویی دچار شده است؛ اما در برخی از فرازهای دیگر، همنشینی هویت‌ها طبیعی بوده و تعادل نسبی بین آن‌ها برقرار شده است. هرچند در میان هویت‌های چهارگانه موجود بیشترین تعارض میان هویت دینی و مدرن است؛ اما در مجموع، همنشینی و سازگاری هویت‌ها در کل سند بیشتر از تعارض‌هاست.

کلیدواژه‌ها: هویت دینی، هویت، هویت ملی، هویت قومی، سند دانشگاه اسلامی.

* استادیار گروه علوم سیاسی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

مقدمه و طرح مسئله

پژوهش‌های موجود نشان می‌دهند که تاکنون مطالعه جامعی در مورد هویت دانشگاهی، به‌صورتی که بتوان به مقایسه آن با هویت‌های جدید و تأثیر متفاوت منابع هویت‌یابی پرداخت، صورت نگرفته است (همتی و دیگران، ۱۳۹۳: ۵۵۹). در «سند دانشگاه اسلامی» سیاست‌گذاری هویتی خاصی برای دانشگاه‌های کشور پی‌ریزی شده است. در این مقاله ابعاد چهارگانه هویت ایرانی (دینی، مدرن، ملی، قومی) در «سند دانشگاه اسلامی» بررسی و با یکدیگر مقایسه شده است. مسئله مقاله چگونگی قرار گرفتن این هویت‌ها در یک سند حاکمیتی بالادست و پرسش اصلی آن است که چه رابطه ستیز، گریز و پذیرشی میان این چهار لایه هویتی در سند برقرار شده است؟ با توجه به آنکه در برخی پژوهش‌ها میان هویت دینی و مدرن از یک‌سو (ر.ک.: ایمان و روحانی، ۱۳۹۲) و هویت ملی و قومی از سوی دیگر (ر.ک.: بهشتی و حقمرادی، ۱۳۹۶) تفاوت‌ها و بعضاً تعارض‌هایی نشان داده شده است، انتظار بود در چنین سندی که درصدد است تا نهاد برآمده از دوره مدرن را با سنت‌های دینی سازگار کند، شاهد دشواری همزیستی چهار لایه هویتی (به‌ویژه دینی و مدرن) باشیم. یافته‌های این پژوهش نشان داده است که سیاست‌گذار در برخی از فرازهای سند به کلی‌گویی، ابهام و بعضاً تناقض‌گویی دچار شده است؛ اما در برخی از فرازهای دیگر، به دلیل عینیت رسالت‌ها و مأموریت‌های دانشگاه، سازگاری ابعاد چهارگانه هویت به‌ویژه هویت دینی و مدرن در این سند وجود دارد و تعادل نسبی بین آن‌ها برقرار شده است. نکته قابل‌توجه در یافته‌ها آن است که در مجموع در این سند، سازگاری‌ها میان لایه‌ها و ابعاد هویتی بیش از ناسازگاری‌هاست. این مدعا در متن بخش اول مقاله (کلیات سند) و در جداول دوازده‌گانه در بخش دوم مقاله (راهبردها و اقدامات) نشان داده شده است.

پیشینه تحقیق

پیشینه تحقیق مرتبط با موضوع مقاله حاضر را دست‌کم می‌توان در چهار دسته کلی طبقه‌بندی کرد: نخست، منابعی که در مورد «سند دانشگاه اسلامی» پژوهش انجام داده‌اند؛ دوم، منابعی که به موضوع «دانشگاه اسلامی» عطف توجه نشان داده‌اند؛ سوم، منابعی که به هویت‌های چهارگانه در اسناد بالادستی دیگر پرداخته‌اند و چهارم، منابعی که به موضوع هویت دانشگاهی با نیم‌نگاهی به دانشگاه اسلامی پرداخته‌اند. در این نوشتار به دلیل اختصار، تنها به دسته اول اشاره خواهد شد. در زمینه سند دانشگاه اسلامی چهار

پژوهش وجود دارد که عبارت‌اند از: ۱. مقاله «اولویت‌بندی راهبردهای سند دانشگاه اسلامی با روش مدل‌سازی ساختاری تفسیری» از اکبرپورشیرازی و رضایی (۱۳۹۵)؛ ۲. مقاله «طراحی الگوی شایستگی مدیران دانشگاهی مبتنی بر سند دانشگاه اسلامی» از قلی‌پور و دیگران (۱۳۹۷)؛ ۳. مقاله «چهارچوب ارزیابی عملکرد دانشگاه‌های تک‌جنسیتی براساس سند اسلامی شدن دانشگاه‌ها؛ مورد مطالعه: دانشگاه حضرت معصومه (س)» از باقری عباسی و دیگران (۱۴۰۱)؛ ۴. مقاله «اخلاق مسئولیت و سیاست‌گذاری دین در دانشگاه؛ تحلیل سند دانشگاه اسلامی» از اسماعیلی (۱۳۹۸). شایان ذکر است که هیچ‌یک از پژوهش‌های یادشده به موضوع هویت و هویت‌های چهارگانه در سند نپرداخته‌اند. مقاله چهارم برعکس سه مقاله دیگر، نگاه انتقادی به خود سند دارد.

مبانی نظری

بر مبنای دیدگاه بوردیو، منابع هویت دانشگاهی را باید در درون یک فضای اجتماعی به‌عنوان میدان دانشگاهی جست‌وجو کرد. بر این مبنای، همتی و همکاران (۱۳۹۳) هویت دانشگاهی را با توجه به میزان تأثیرپذیری از منابع هویت‌یابی درونی تبیین کرده‌اند. از نظر نگارنده، با این مبنای نمی‌توان تأثیر سند دانشگاه اسلامی در هویت‌دهی به دانشگاه را بررسی کرد؛ زیرا بنای اصلی این نظریه بر منابع درونی است، حال آنکه سند از سوی سیاست‌گذار کلان برای هویت‌بخشی به دانشگاه مطلوب در برابر دانشگاه موجود تدوین شده است. برعکس، با دیدگاه کاستلز مبنی بر اینکه برساخت اجتماعی هویت همواره در بستری از روابط قدرت صورت می‌گیرد و نهادهای مسلط، هویت مشروع را بسط می‌دهند و از آن طریق، نفوذ خود را گسترش داده و عقلانی می‌سازند (هنکل ۲۰۰۵ به نقل از همتی و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۵۹)، بهتر می‌توان هویت‌بخشی از سوی سند دانشگاه اسلامی را برای دانشگاهیان تبیین کرد. در گونه‌شناسی هویتی کاستلز (۱۹۹۷) سه صورت و منشأ برساختن هویت عبارت‌اند از:

- ۱- «هویت مشروعیت‌بخش توسط نهادهای غالب جامعه ایجاد می‌شود تا سلطه آن‌ها را بر کنشگران اجتماعی گسترش دهد و عقلانی کند».
- ۲- «هویت مقاومت به دست کنشگرانی ایجاد می‌شود که از طرف منطق سلطه بی‌ارزش دانسته شده یا داغ ننگ بر آن زده می‌شود».
- ۳- «هویت برنامه‌دار هنگامی تحقق می‌یابد که کنشگران اجتماعی با استفاده از هرگونه مواد و مصالح فرهنگی قابل دسترسی، هویت جدیدی برمی‌سازند که موقعیت آنان

را در جامعه از نو تعریف می‌کند و به این ترتیب، در پی تغییر شکل کل ساخت اجتماعی برمی‌آیند. هویت برنامه‌دار از بطن هویت‌های مقاومت پدید می‌آید و به ایجاد سوژه (فاعل) می‌انجامد (به نقل از همتی و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۵۹؛ همتی و اصلانی، ۱۳۹۴: ۱۲۱).

با این تعریف، هویت مشروعیت‌بخش همان هویتی است که از سوی سیاست‌گذار عالی تدوین و ابلاغ شده است تا تغییرات اساسی در وضع موجود دانشگاه‌ها ایجاد کند و هویت جدیدی را شکل دهد. از سوی دیگر، از پژوهش‌هایی که به مبانی نظری دانشگاه اسلامی پرداخته‌اند برمی‌آید که هویت غربی در دانشگاه‌ها از نظر تدوین‌کنندگان بیانگر هویت مقاومت است. در مورد هویت برنامه‌دار، با توجه به بخش اول تعریف، اگر سند دانشگاه اسلامی بتواند مراحل جامعه‌پذیری را طی کند و کنشگران دانشگاهی آن را بپذیرا شوند، با آن سازگار خواهد بود؛ اما آنچه در بخش دوم تعریف هویت برنامه‌دار آمده است که این هویت، از درون هویت مقاومت برمی‌خیزد و به عنوان سوژه و فاعل کل ساخت اجتماعی را تغییر می‌دهد، با هویتی که سند در پی ایجاد آن است تقابل پیدا می‌کند؛ بنابراین، اگر با تعدیل این نظریه، برنامه‌مداری را تعامل مستمر سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان و معجریان فرهنگی کشور در جهت جامعه‌پذیر کردن سند دانشگاه اسلامی در نظر بگیریم که با طی فرایند اجرای سند براساس بازخوردهای کنشگران دانشگاهی در صورت نیاز به روزرسانی سند در دستور کار قرار می‌گیرد، با سیاست‌گذاری سند تقابلی نخواهد داشت؛ با این فرض که ضرورت منطقی ندارد هویت برنامه‌دار از درون هویت مقاومت پدید بیاید، بلکه می‌تواند از درون هویت مشروعیت‌بخش هم متولد شود، زیرا در تعریف استفاده از «هرگونه مواد و مصالح فرهنگی» آمده است و این مصالح و مواد می‌تواند خود سند باشد. این نکته که در تعامل هویتی که سند به دنبال آن است و هویت دانشگاه (منابع درونی هویت دانشگاهی) تعدیلی در سند صورت بگیرد که به اقتضات درون دانشگاه بیشتر توجه کند می‌تواند در راستای تقویت هویت مشروعیت‌بخش تعریف شود نه تأسیس هویت مقاومت و هویت جدید.

پژوهشگران دیگری در صدد برآمده‌اند تا به مدد نظریه نهادی شدن و نهادی شدن نوین، مسئله انطباق دانشگاه‌ها با ارزش‌های نوین در جامعه ایران پس از انقلاب اسلامی را حل کنند. آنان چالش اصلی دانشگاه را در ایران متغیر «محیط سازمانی» می‌دانند (خدیبوی و هاشمیان، ۱۳۹۸: ۱). عمده‌ترین تفاوت نظریه نهادی با سایر نظریه‌های محیطی در این است که نهادی شدن، اصالت را به محیط می‌دهد و سازمان را تابع محیط می‌داند

و از مرگ و انزوای سازمان توسط محیط جلوگیری می‌کند (خدیبوی و هاشمیان، ۱۳۹۸: ۱). در نظریه نهادی نوین، فرایند تجانس با محیط با خلق مفهوم هم‌شکلی هموار می‌شود (خدیبوی و هاشمیان، ۱۳۹۸: ۱؛ به نقل از تسلیمی، میرزایی، اهرنجانی، محسنی، قلیپور، ۱۳۸۲: ۳). البته تئوری نهادی نوین به دنبال هم‌شکلی صرف نیست، بلکه بیشتر به دنبال انتقال ارزش‌های ذی‌نفعان به سازمان است (خدیبوی و هاشمیان، ۱۳۹۸: ۱؛ به نقل از مشبکی، تقوی‌شوازی، ۱۳۸۹: ۱۴۳). با انتقال ارزش‌های نهادی به ساختار استراتژی و عملیاتی یک سازمان، هم‌شکلی اتفاق می‌افتد (خدیبوی و هاشمیان، ۱۳۹۸: ۱).

بر این اساس، در جمع‌بندی بحث مبانی نظری باید گفت که نظریه انطباق دانشگاه با ارزش‌های محیطی از طریق فرایند هم‌شکلی هنجاری با آنچه سند دانشگاه اسلامی در پی تحقق آن است سازگاری دارد و نظریه هویت‌یابی درونی میدان دانشگاهی، اگر تعدیل پیش‌گفته در آن صورت نگیرد، با الگوی سند مغایر است. این یک ایده ارزش‌داورانه نسبت به الگوی سند و یا الگوی هویت‌یابی درونی نیست، بلکه بر آن است که بگوید در ایده انقلاب فرهنگی و اسلامی شدن دانشگاه هویت مشروعیت‌بخش الگوی سند دانشگاه اسلامی است و هویت مقاومت الگوی دانشگاه‌های غربی است.

مفاهیم

- **هویت:** به گفته جنکینز واژه هویت دو معنای اصلی دارد که یکی به مفهوم تشابه مطلق و دیگری تمایز است که با مرور زمان، سازگاری و تداوم را فرض می‌گیرد (همتی و اصلانی، ۱۳۹۴: ۱۲۱). وجوه دوگانه مفهوم هویت بیش از هر چیز مولود استفاده از منابع هویتی اعم از درونی و بیرونی است.

- **هویت دینی:** هویت دینی یعنی اتکای فرد به یک نظام یا پایگاه اعتقادی که بر جهت‌گیری فرد در زمینه‌های مختلف تأثیر می‌گذارد. این هویت فلسفه زندگی و حیات یک فرد را تشکیل می‌دهد؛ فرد دارای هویت مذهبی، عظمت، قدرت، بقا و دوام خود را از دین و مذهب می‌بیند (ایزدی و قاسمی، ۱۳۹۰: ۱۱۷). منظور از هویت دینی در سند دانشگاه اسلامی، خوانش اسلامی و در مواردی، شیعی از دین است؛ اگرچه مشترکاتی با سایر ادیان هم در آن وجود داشته باشد.

- **هویت ملی:** در میان تعاریف موجود درباره هویت ملی، تعریف اسمیت به واژگانی که در سند دانشگاه اسلامی دال بر هویت ملی به کار رفته نزدیک‌تر است: «هویت ملی متضمن احساس تعلق به یک سرزمین یا قلمرو تاریخی، افسانه‌های عامه و

خاطرات تاریخی و نیز یک فرهنگ عمومی یا جمعی، حقوق و تکالیف عمومی و اقتصاد حاکم برای همه اعضاست» (مهرابی کوشکی و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۳۰). هویت ملی به معنای آنچه از تمدن و فرهنگ ایرانی از دیرباز و پیش از ورود اسلام به ایران و پس از آن در باورها، نمادها، رفتارها، و مصنوعات مردم تاکنون باقی مانده است تلقی می‌شود.

- **هویت قومی:** هلمز هویت قومی را احساس تعلق فرد به یک گروه قومی می‌داند که میراث فرهنگی ارزش‌ها و منش‌های خاص خود را دارد (میرزایی و دیگران، ۱۳۹۲: ۶۲).

- **هویت مدرن:** حاجیانی معتقد است مدرنیته و عناصر آن در کنار سایر عناصر بومی و سنتی جامعه قرار گرفته و در تعامل و تناسب با آن‌ها یک کلیت هویتی را برای جامعه ایران و کنشگران آن رقم زده‌اند (حاجیانی، ۱۳۸۸: ۵۵). نه بعد اصلی هویت مدرن که از قابلیت کنار هم دیده شدن برخوردارند عبارت‌اند از: بعد اجتماعی، برابری خواهی، هویت جهانی، بین‌المللی‌گرایی، غرب‌گرایی، بعد سیاسی، در زمانه بودن، دنیاگرایی و انسان‌گرایی. سایر ابعاد به لحاظ مفهومی ذیل این ابعاد قرار می‌گیرند (محمدزاده و حاجیانی، ۱۳۹۶: ۲۸۴).

- **هویت ایرانی:** ابعاد، لایه‌ها و سطوح متشکله هویت ایرانی یا هویت ایرانیان عبارت‌اند از: هویت ملی، هویت دینی، هویت مدرن و هویت قومی؛ بنابراین، در این مقاله هویت ایرانی اعم از هویت‌های دیگر و از جمله هویت ملی است؛ برعکس دیدگاه‌هایی که هویت ملی را اعم از سایر هویت‌ها تعریف کرده‌اند (برای نمونه رک: رهبری و دیگران، ۱۳۹۴؛ کریمی‌مله و بلباسی، ۱۳۹۵).

- **دانشگاه اسلامی:** چشم‌اندازی که سند دانشگاه اسلامی برای افق ۱۴۰۴ در نظر گرفته است تا حدودی بیانگر تعریف دانشگاه اسلامی در سند است: ^(۱) «برخوردار از دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌های پیشگام در عرصه تولید دانش تمدنی و تبیین و توسعه فرهنگ جهانی اسلام و پیشتاز در گسترش مرزهای دانش و علوم کاربردی و کارآمد مبتنی بر نگرش و حیانی به‌منظور کسب مرجعیت علمی و فرهنگی در منطقه و جهان اسلام و دارای اساتید عالم، متدین، عدالت‌خواه و آزاداندیش تربیت‌یافته در مکتب اسلام و انقلاب، مسئولیت‌پذیر در عرصه‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی با توانایی تربیت متخصصانی متدین و متعهد و دانشمندانی برتر» (دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۲، متن سند، فصل سوم: ۲۷).

- **سند دانشگاه اسلامی:** سند در جلسه ۷۳۵ مورخ ۱۳۹۲/۴/۲۵ شورای عالی انقلاب فرهنگی براساس مصوبه «شورای اسلامی شدن دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی» به

تصویب رسید و پس از مقدمه دارای فصل‌هایی^(۲) شامل مأموریت، اصول و مبانی، چشم‌انداز، اهداف کلان و چهارچوب نهادی و نظام اجرایی است. چشم‌انداز سند به چهار چشم‌انداز نظام فرهنگی-تربیتی، نظام آموزشی، نظام پژوهش و فناوری و نظام مدیریتی تقسیم شده است و هر کدام از نظام‌های چهارگانه یادشده دارای راهبردهای مختلف هستند. ذیل هر راهبرد نیز «اقدامات» متعدد آمده و سند در مجموع دارای ۵۶ راهبرد و ۳۴۷ اقدام است. این سند در تاریخ ۱۳۹۲/۰۵/۰۱ توسط رئیس‌جمهور وقت به دستگاه‌ها و نهادهای مربوط برای اجرا ابلاغ شده است.

روش پژوهش

روش مطالعه حاضر مبتنی بر تحلیل محتوای کیفی است. تحلیل محتوای کیفی بر مشخصات زبان به‌منزله وسیله ارتباطی برای به‌دست آوردن معنا و محتوای متن تمرکز دارد (قاندی و گلشنی، ۱۳۹۵: ۶۹ به نقل از باد، ۱۹۶۷: ۵۷). تحلیل محتوای کیفی، استقرایی یعنی مبتنی بر بررسی و استنتاج موضوع‌ها و تم‌ها از داده‌های خام است که گاه به طرح نظری می‌انجامد و بیشتر با کشف معانی بنیادین در پیام سروکار دارد و معمولاً در بردارنده انتخاب هدفمند مواردی است که بازتاباننده پرسش‌های پژوهش‌اند (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰: ۲۱).

در این تحقیق، تحلیل محتوا بر محتوای آشکار متن تأکید دارد تا بر محتوای پنهان آن (همان) و از میان رویکردهای سه‌گانه‌ی تحلیل محتوای کیفی عرفی یا قراردادی^۱ جهت‌دار و تلخیصی یا تجمعی، بر تلفیقی از رویکرد اول و سوم استوار است. دال‌های برجسته هویت‌ها با توجه به واژگان به‌کاررفته در این سند به شرح زیر است:

- هویت دینی: خدا، توحید، دینی، اسلام/اسلامی، قرآن، عترت و...؛
  - هویت ملی: کشور، ملی، ایرانی، بومی، زبان فارسی و...؛
  - هویت مدرن: علم، مرزهای دانش، فناوری، نوآوری، عقلائییت، خردورزی و...؛
  - هویت قومی: آمایش سرزمین، عدالت آموزشی، گزینش بومی، محلی و...؛
- براساس نظر پاتون، تحلیل محتوای کیفی امری تفسیری است (مؤمنی‌راد و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۱۴). محقق در مرحله تفکیک هویت‌های چهارگانه، از نظام‌های چهارگانه (فرهنگی، آموزشی، پژوهشی و مدیریتی) و واژگان آشکار در متن سند (واحد تحلیل)

استفاده و مشخص کرده است که راهبرد یا اقدام سند ذیل کدام یک از هویت‌های دینی، مدرن، ملی و یا قومی قرار می‌گیرد. در این مرحله می‌توان ادعا کرد که هر پژوهشگر دیگری هم با استفاده از واحد تحلیل به نتیجه مشابه می‌رسد؛ اما در تطبیق هویت مشخص شده که با هویت‌های سه‌گانه دیگر دست به تفسیر زده است. این تفسیر در پاره‌ای از موارد ممکن است مناقشه‌بردار باشد؛ اما محقق بیش از ده بار مراحل کدگذاری را طی و آن‌ها را بازبینی کرده است.

بررسی هویت‌های چهارگانه در سند دانشگاه اسلامی

در بررسی محتوای سند از حیث توجه به ابعاد چهارگانه هویتی، دو بخش کلیات سند شامل چهار فصل مأموریت، اصول و مبانی، چشم‌انداز، اهداف کلان و بخش راهبردها و اقدامات که خود در چهار نظام جداگانه فرهنگی-تربیتی، آموزشی، پژوهش و فناوری و مدیریتی سامان یافته‌اند به‌طور جداگانه بررسی می‌شود. درحالی‌که بخش کلیات (به‌جز مقدمات) تنها دوازده صفحه از سند را دربرمی‌گیرد، بخش راهبردها و اقدامات بیش از پنج برابر آن و ۶۷ صفحه از سند را شامل می‌شود. بررسی در بخش اول به اقتضای متن سند بر مبنای طبقه‌بندی خود سند است؛ اما در بخش دوم، بر مبنای تقسیم هویت‌های چهارگانه است.

بخش اول: کلیات سند (مأموریت، اصول و مبانی، چشم‌انداز، اهداف کلان)

نخستین فصل از سند مزبور (بعد از مقدمه) با عنوان «مأموریت» است: «آموزش عالی کشور رسالت‌های مختلفی در ابعاد فرهنگی-تربیتی، آموزشی، پژوهش و فناوری و مدیریتی بر عهده دارد که باید آن‌ها را به‌صورت نظام‌واره لحاظ نمود و مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

- تربیت متخصصان متعهد، خلاق، متخلق، ماهر و کارآفرین؛
- تولید، انتقال و انتشار علم و فناوری در خدمات نیازهای جامعه اسلامی؛
- ساختاری کارآمد و اثربخش با تعامل سازنده و اثرگذار در سطوح ملی، منطقه‌ای و فراملی» (دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۲: ۲۲).

ملاحظه می‌شود که تقریباً تمامی واژگان و مفاهیم به‌کاررفته در مأموریت دانشگاه اسلامی مفاهیمی مدرن هستند. گویی مأموریت دانشگاه اسلامی با مأموریت دانشگاه‌های بدون داشتن این صفت تفاوت چندانی ندارد. البته واژه متعهد ممکن است نوعی محدودیت در گزینش و جذب اساتید و دانشجویان را تداعی کند؛ اما به‌طور عام،

می‌تواند تعهد به کشور، رسالت‌های علمی و... تلقی شود و قید در خدمت نیازهای جامعه اسلامی نیز تقویت هویت ملی در تلائم با هویت‌های دیگر است؛ بنابراین، در این فصل از سند آشکارا غلبه با هویت مدرن است که البته به معنای تعارض با هویت‌های دیگر و از جمله هویت دینی نیست.

در فصل اصول و مبانی، از میان چهارده اصل، اصل ۱: «حاکمیت اصول اعتقادی، احکام و اخلاق اسلامی در تمامی ابعاد دانشگاه» (دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۲: ۲۳)، اصل ۳: «قدسی بودن علم و محیط علمی و تلقی عبادت از تعلیم و تعلم»، اصل ۴: «تقدم تزکیه بر تعلیم»، اصل ۵: «تعهد به آرمان‌های انقلاب اسلامی با توضیح تقویت دلبستگی به نظام [جمهوری اسلامی] و وفاداری به ارزش‌ها و...» و اصل ۹: «وحدت حوزه و دانشگاه» (دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۲: ۲۴)، حاکی از بعد هویت اسلامی سند است.

در پنج اصل یادشده، اصل ۵ به نوعی به هویت ایدئولوژیک^(۳) نزدیک می‌شود. اصل ۳ و ۴ بیانگر نوعی نگرش ولی اصل ۱ دست‌کم در عبارت و نحوه بیان، اراده‌گراست. در ادامه اصل ۲ موضوع «تکریم عالم و متعلم» آمده است که هرچند الهام‌گرفته از آموزه‌های دینی است، ولی با هیچ یک از هویت‌های سه‌گانه ملی، مدرن و قومی تعارض ندارد و با اجرای درست می‌تواند به تقویت آن‌ها منجر شود.

اصولی از این سند بر هویت مدرن دلالت دارند: براساس اصل ۲ با عنوان «خردورزی و عقلانیت» (صفحه ۲۳ سند)، واضح است که خردورزی و عقلانیت از مشخصه‌های هویت مدرن است و فی‌نفسه با هویت دینی تعارضی ندارد؛ اما در توضیح این اصل «تقویت عقلانیت خردورزی و خلاقیت در پرتو تعالیم اسلامی» قید شده است. شاید منظور سیاست‌گذار از عقلانیت و خردورزی در پرتو تعالیم اسلامی، ایجاد نوعی محدودیت برای عقلانیت مدرن باشد؛ اما به نظر می‌رسد واژه تقویت در ابتدای اصل فقط جنبه تعالی و رشد عقلانیت را مدنظر قرار داده باشد تا ایجاد نوعی محدودیت در آن؛ البته تقویت خلاقیت در پرتو تعالیم اسلام معنایی جز رشد و تعالی خلاقیت ندارد و مانند اصل تکریم عالم و متعلم است. در ادامه توضیح اصل دوم «توجه به همسویی مفاهیم و حیانی، عقلانی و تجربی» هم افزوده شده است. از نظر نگارنده، سند در اینجا به خوانش و قرائتی از دین وفادار است که با عقل و تجربه سازگاری دارد. چنین خوانشی منطبق با بند ۶ اصل دوم قانون اساسی جمهوری اسلامی است.

اصل ۶ «جهاد علمی و ارتقای اعتمادبه‌نفس ملی و تولید علم نافع»^(۴) و توسعه

نهضت نرم‌افزاری» اصولاً با هویت مدرن سازگار است، به‌ویژه آنکه در دنباله آن عبارت «کارآمد و بومی» آمده است؛ هرچند هدف آن در جهت تأمین آرمان‌های نظام است؛ اما «به‌منظور پیشرفت و خودکفایی علمی فناوری و ترویج آزاداندیشی و تضارب آرا در میان دانشگاهیان» که به‌نوعی تعریف هدف کلی قبلی است، این سازگاری را بیشتر جلوه می‌دهد.

کلیدواژه‌های دیگری در بخش اصول و مبانی وجود دارد که بیانگر توجه به هویت مدرن در سند است؛ عبارات «تولید دانش و فرهنگ تمدنی با رویکرد اسلامی و آینده‌پژوهانه و تأثیرگذار و الگو برای دانشگاه‌های جهان و احراز مرجعیت علمی» (دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۲: ۲۵) همگی دالی بر هویت مدرن است و قید رویکرد اسلامی در اینجا قید تأکیدی به نظر می‌رسد.

اصل ۷ یعنی «تقدم منافع ملی و مصالح عمومی بر منافع فردی و گروهی و اهتمام بر وحدت ملی» (صفحه ۲۵) تأکید صریح بر تقویت هویت ملی است که با هویت مدرن و دینی هم سازگاری دارد. توصیه‌های دین در زیست اخلاقی و تقدم مصالح دیگری بر خود جملگی در تقویت همین هویت است؛ اما در توضیح این اصل «مقدم داشتن منافع نظام بر منافع شخصی و گروهی و ایفای نقش مؤثر دانشگاه در حفظ مصالح نظام» آمده است که به‌نوعی، هویت انقلابی را تقویت می‌کند. در اصل ۱۲ به‌منظور «ارتقای جایگاه هدایتگر خانواده و تقویت بنیان» آن بر «گزینش بومی» تأکید شده است که می‌تواند در راستای تقویت هویت محلی و قومی قرار گیرد. این اصل فی‌نفسه با ابعاد دیگر هویت مغایر نیست؛ اما پیامدهای، هرچند ناخواسته آن ممکن است به هویت ملی آسیب وارد کند.

در فصل سوم، چشم‌انداز سند در دو چشم‌انداز کلان و چشم‌اندازهای چهارگانه فرهنگی-تربیتی، آموزشی، پژوهش و فناوری و مدیریتی سامان یافته است. در چشم‌انداز فرهنگی-تربیتی عبارتهایی چون «الهام‌بخش در جهان اسلام» و «برخوردار از هویت تمدن‌ساز اسلامی ایرانی» و «تجلی‌بخش الگوی سبک زندگی اسلامی ایرانی» (دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۲: ۲۸) بیانگر هویت دینی و ملی توأمان است. عبارتهایی مثل «معتقد، متشعر و مهذب» (همان) بیانگر هویت دینی هستند. عبارت «معتقد به آرمان‌های انقلاب اسلامی و جمهوری اسلامی» بیانگر هویت انقلابی است. در چشم‌انداز آموزشی عبارت «برخوردار از اساتید متدین، انقلابی و مولد علم... منطبق بر آموزه‌های دینی و وحیانی آزاداندیش تربیت‌یافته در مکتب اسلام» دلالت بر هویت

دینی را برجسته می‌کند. هرچند در کنار آن‌ها، عبارت «اساتید عالم محقق مولد علم نافع، کارآمد»، ناشی از ابعاد هویتی مدرن است.

نگاه کلی به این چشم‌انداز بیانگر آن است که سیاست‌گذار چاره‌ای جز توجه به ابعاد مختلف هویت، اعم از اسلامی مدرن و ملی به‌طور هم‌زمان، در گنجایش‌دارترین بخش چشم‌انداز به لحاظ دینی نداشته است. در اینجا هم سیاست‌گذار به دانشگاه به‌عنوان نهاد و سازمان مدرن به سایر جنبه‌های هویتی توجه کرده است.

فصل چهارم شامل دوازده هدف کلان سند است (صفحه‌های ۳۱ و ۳۲) که «تعمیق و نهادینه‌سازی معارف و آموزه‌های اسلامی در دانشگاه‌ها» (هدف ۱)، «تحقق آرمان‌ها و ارزش‌های انقلاب اسلامی» (هدف ۲)، «تولید دانش تمدنی به‌ویژه علوم انسانی اسلامی» (هدف ۳) و «تحقق سبک زندگی اسلامی» (هدف ۹) آشکارا بر تقویت هویت اسلامی تأکید دارند. در کنار آن «تعمیق خردورزی و عقلانیت و تقویت روحیه آزاداندیشی و خلاقیت در دانشگاه‌ها» (هدف ۴) و عبارت «اقتدار علمی... در سطح جهان اسلام و منطقه» (هدف ۵) و «توسعه تعامل علمی در عرصه‌های بین‌المللی و دستیابی به مرجعیت علمی و فرهنگی در منطقه و جهان اسلام» (هدف ۶) و «ارتقای مستمر و نظام‌مند بعد علمی، مهارتی و اخلاقی دانشگاهیان» (هدف ۱۰) به هویت مدرن توجه دارند. ضمناً «دستیابی به اقتدار علمی، فرهنگی و اقتصادی در جهان اسلام و منطقه» بر هویت ملی هم دلالت دارد. هدف ۱۱ با عنوان «مشارکت حداکثری دانشگاه‌ها در تمدن‌سازی نوین اسلامی» هر سه بعد هویت مدرن، ملی و اسلامی را دربرمی‌گیرد و با هویت قومی هم تعارضی ندارد.

بخش دوم: نظامات چهارگانه (راهبردها و اقدامات)

سند مجموعاً دارای ۵۶ راهبرد و ۳۴۷ اقدام است که بیشترین حجم متن (۶۷ صفحه از ۸۳ صفحه) را دربرگرفته است. این راهبردها و اقدامات به تفکیک در نظام‌های چهارگانه فرهنگی-تربیتی، آموزشی، پژوهش و فناوری و نظام مدیریتی تدوین شده‌اند. با توجه به حجم زیاد راهبردها و اقدامات، لایه‌های هویتی چهارگانه به تفکیک در هر یک از نظام‌ها بررسی شده است.

الف- نظام فرهنگی-تربیتی در سند دانشگاه اسلامی

نظام فرهنگی-تربیتی که در فصل پنجم سند سامان یافته شامل ۲۱ راهبرد و ۱۳۲ اقدام است و بیشترین حجم را به لحاظ تعداد صفحات (۲۴ صفحه) داراست و از حیث تعداد راهبرد و اقدام نیز نسبت به سایر نظام‌های دیگر رکورددار است.

هویت دینی

در این قسمت راهبردها و یا اقدام‌های مبین هویت دینی در نظام فرهنگی-تربیتی براساس کلیدواژه‌های دینی پیش‌گفته از سوی محقق شناسایی شده است. در ستون ملاحظات نسبت آن با هویت‌های دیگر به‌ویژه هویت مدرن در جاهایی که تعارض و یا انطباق آشکار است توضیح داده شده است. در مواردی که انطباق یا تعارض آشکار نبوده، حاکی از تفسیرپذیری و وجود خوانش متفاوت از آن و یا ابهام در موضوع است.

جدول ۱. هویت دینی در نظام فرهنگی-تربیتی سند دانشگاه اسلامی

ردیف	راهبرد/ اقدام	ملاحظات
۱	راهبرد ۱ تبیین و طراحی نظام جامع فرهنگی-تربیتی دانشگاه‌ها مبتنی بر آموزه‌های اسلامی و هماهنگی دیگر نظام‌های دانشگاهی با آن.	
۲	۱-۱. طراحی، تدوین و تحقق نظام جامع فرهنگی-تربیتی براساس مبانی، اصول، اهداف، مراحل و روش‌های فرهنگ و تربیت اسلامی. ^۱	
۳	۴-۷. تدوین اخلاق حرفه‌ای اسلامی اساتید.	بسیاری از موارد و مصادیق اخلاق حرفه‌ای با هویت اسلامی، مدرن و ملی در این زمینه مشترک است.
۴	۱-۶. تبیین و ترویج اندیشه‌های سیاسی و فرهنگی حضرت امام (ره) و مقام معظم رهبری. ^۲	
۵	۶-۸. حمایت و توسعه حوزه‌های علوم اسلامی دانشگاهیان و استفاده از ظرفیت آن‌ها در جهت ارتقای سطح آموزش عالی کشور.	
۶	۲-۹. تعریف و تبیین جایگاه و منزلت عقل و وحی در نظام فکری دینی.	
۷	۷-۹. ترویج اسلام ناب محمدی و مقابله با آفت‌های التقاط، تحجر، سطحی‌نگری، خرافه‌گرایی، بدعت و عرفان‌های نوظهور.	
۸	۶-۱۲. توسعه فعالیت‌های علمی بین‌المللی از طریق افزایش سهم دانشگاه‌ها با محوریت بیداری اسلامی.	نفس توسعه فعالیت‌های علمی و بین‌المللی دانشگاه‌ها در جهت هویت مدرن است.

۱. شماره‌های ردیف راست نشانگر شماره اقدام و سمت چپ نشانگر شماره راهبرد در سند است.

۲. این مورد می‌تواند دال بر هویت انقلابی هم باشد که از بررسی این مقاله خارج است.

۹	راهبرد ۱۴ نهادینه‌سازی فرهنگ عفاف و حجاب، سامان‌دهی فضای عمومی دانشگاه‌ها و حفظ شئون محیط علمی دانشگاه.
۱۰	۱-۱۶. تبیین اخلاق جنسی از دیدگاه اسلام و ارائه راه‌حل‌های اسلامی و اخلاقی برای روابط سالم دانشجویان در فضاهای دانشگاهی و برنامه‌ریزی برای رفع اختلاط‌های غیرضروری در محیط‌های علمی و دانشگاهی.
۱۱	راهبرد ۱۷ تبیین و ترویج سبک زندگی اسلامی ایرانی با رویکرد تمدن‌سازی نوین اسلامی.
۱۲	راهبرد ۱۸ تعظیم شعائر اسلامی و توجه خاص به نماز و مسجدمحوری در فعالیت‌های دینی، فرهنگی و علمی دانشگاه.
۱۳	راهبرد ۱۹ ارتقای فرهنگ قرآن و عترت در بین دانشگاهیان به‌منظور انس با قرآن و تدبر و تفکر در آیات الهی و معارف اهل‌بیت (ع).

هویت مدرن (متجددانه)

در این قسمت، راهبردها و یا اقدامات مبین هویت مدرن در نظام فرهنگی-تربیتی براساس کلیدواژه‌های دال بر هویت مدرن شناسایی و استخراج شده است. در ستون ملاحظات جدول، نسبت آن با هویت‌های دیگر به‌ویژه هویت دینی در جاهایی که تعارض و یا انطباق آشکار است توضیح داده شده است.

جدول ۲. هویت مدرن در نظام فرهنگی-تربیتی سند دانشگاه اسلامی

ردیف	راهبرد/ اقدام	ملاحظات
۱	راهبرد ۳ بازنگری و تبیین فلسفه تعلیم و تعلم و متعالی‌سازی انگیزه تدریس و تحصیل در دانشگاهیان.	متعالی‌سازی انگیزه تدریس ملهم از آموزه‌های دینی (اسلامی) است؛ اما با هویت مدرن ناسازگار نیست.
۲	راهبرد ۳ تبیین و طراحی نظام رتبه‌بندی فرهنگی-تربیتی اسلامی دانشگاه‌ها به‌منظور ایجاد فضای رقابتی.	رتبه‌بندی و ایجاد فضای رقابتی از لوازم نهادسازی مدرن است. ظرف نهادی مهم‌تر از مطروف آن است.
۳	راهبرد ۷ تقویت منطق خردورزی و روحیه آزاداندیشی، پرسشگری و پاسخگویی و نقدپذیری در فضای عمومی	تمامی واژگان و مفاهیم به‌کاررفته با هویت مدرن سازگار هستند.

	و علمی دانشگاه‌ها.	
۴	راهبرد ۹ تبیین و ترویج نواندیشی دینی در زمینه‌های مورد نیاز دانشگاهیان و نخبگان با سازمان‌دهی ظرفیت‌های حوزوی و دانشگاهی.	
۵	۶-۹. ترویج عقلانیت و حکمت اسلامی در جهت ارتقای خردورزی و دین‌باوری. این اقدام در واقع تلاش برای پیوند میان هر دو هویت دینی و مدرن است. با توجه به ماهیت متجددانه، راهبرد ۹ در اینجا آورده شده است.	
۶	راهبرد ۱۰ افزایش روحیه نشاط، امید و پویایی در دانشگاهیان و مدیریت زمان جهت بهره‌وری بهینه از سرمایه عمر با بهره‌گیری از آموزه‌های اسلامی.	
۸	راهبرد ۱۲ تعامل اثربخش فرهنگی، اجتماعی و سیاسی جهان ولو جهان اسلام تقویت شود، به تقویت و ارتقای نهاد دانشگاه دیگر کشورها به‌ویژه در جهان اسلام و افزایش سهم تأثیرگذاری بر آن‌ها. به هر میزان تعامل با دانشگاه‌های	

هویت ملی

در این قسمت راهبردها و یا اقدام‌های مبین هویت ملی در نظام فرهنگی-تربیتی براساس کلیدواژه‌های هویت ملی شناسایی شده است. در ستون ملاحظات نسبت آن با هویت‌های دیگر به‌ویژه هویت قومی در جاهایی که تعارض و یا انطباق آشکار است توضیح داده شده است.

جدول ۳. هویت ملی در نظام فرهنگی-تربیتی سند دانشگاه اسلامی

ردیف	راهبرد/ اقدام	ملاحظات
۲ و ۱	۴-۲. الگوسازی از شخصیت‌ها و مفاخر علمی - فرهنگی کشور ۵-۹. معرفی، الگوسازی و حمایت از چهره‌های خلاق و نواندیش دینی.	همنشینی سه هویت دینی، ملی و مدرن

تکریم اساتید کشور در تقویت هویت ملی و نهاد دانش و دانشگاه مؤثر است.	راهبرد ۴ تبیین نقش تربیتی و اخلاقی استادان و تکریم مقام ایشان (هر شش اقدام اول این راهبرد نیز در راستای تجلیل از اساتید منتخب علمی، فرهنگی، سیاسی و در تقویت هویت ملی مؤثر است).	۳
این راهبرد هرچند در ظاهر هویت دینی و ملی را در برابر هویت مدرن و متجددانه قرار می‌دهد؛ اما باید دقت کرد که سیاست‌گذار در اینجا نفی انفعال و خودباختگی را هدف گرفته است و منظور مواجهه انتقادی با غرب است که رسالت علم نیز است.	راهبرد ۵ احیای هویت تمدن‌ساز اسلامی - ایرانی با ارتقای روحیه خودباوری و نفی انفعال و خودباختگی در مقابل تمدن غرب. ۵-۱. ایجاد سازوکار کارآمد به منظور پژوهش مستمر و رصد تحولات تمدن غرب و غرب‌شناسی با هدف تعامل انتقادی با آن براساس معیارهای عقلانیت اسلامی.	۴ و ۵
تمامی این چهار اقدام در راستای تقویت هویت ملی و در تلائم با هویت‌های دیگر است.	۴-۵. توسعه نظریه‌پردازی و طراحی برنامه‌های آموزشی و پژوهشی در جهت تبیین دستاوردهای انقلاب اسلامی و دفاع مقدس. ۵-۵. تدوین سازوکار فرهنگ‌سازی برای ارتقای منزلت نخبگان و توجه به نخبه‌پروری. ۵-۶. مطرح کردن دستاوردهای دانشمندان اسلامی-ایرانی قدیم و جدید در متون درسی. ۵-۷. حمایت، تشویق و الگوسازی از شخصیت‌ها، مفاخر فرهنگی و تجلیل از مقام شهدای علم و فناوری.	۹-۶
این سه اقدام در راستای تقویت هویت ملی و در تلائم با هویت‌های دیگر است.	۴-۱۰. تقویت تشکلهای دانشجویی به‌منظور مشارکت دانشجویان در فعالیت‌های دانشگاهی. ۴-۱۱. زمینه‌سازی و استفاده حداکثری از ظرفیت‌ها و توان دانشجویان در همکاری برای اداره امور دانشگاه. ۵-۱۱. ایجاد زمینه آموزش و تعیین مشوق‌ها در جهت تقویت روحیه مسئولیت و نظم‌پذیری و قانونمندی دانشگاہیان در مسائل اجتماعی، ملی و بین‌المللی.	۱۰- ۱۲

هویت قومی

در این قسمت راهبردها و یا اقدام‌های مبین هویت قومی در نظام فرهنگی-تربیتی سند براساس کلیدواژه‌های هویت قومی شناسایی شده است.

جدول ۴. هویت قومی در نظام فرهنگی-تربیتی سند دانشگاه اسلامی

ردیف	راهبرد/ اقدام	ملاحظات
۱	راهبرد ۱۵ اولویت دادن به پذیرش بومی دانشجویان و تقویت ارتباط دانشگاه با خانواده.	
۲	۱۵-۲. بازنگری در نظام پذیرش دانشجو بر مبنای سند آمایش در راستای تقویت بومی گزینی.	از نظر برخی، بومی گزینی منجر به تضعیف هویت ملی می شود. ^(۵)
۳	۱۵-۳. ارتقای سطح کیفی دانشگاه‌های بزرگ استانی جهت حفظ نخبگان در استان‌های خود.	

ب- نظام آموزشی در سند دانشگاه اسلامی

نظام آموزشی با عنوان فصل ششم (در نسخه روزنامه رسمی کشور) آمده است. این نظام صفحه‌های ۵۷ تا ۷۷ سند را به خود اختصاص داده و دارای ۱۷ راهبرد و ۱۱۳ اقدام است.

هویت دینی

در این قسمت راهبردها و یا اقدام‌های مبین هویت دینی در نظام آموزشی سند بر اساس کلیدواژه‌های دینی شناسایی شده است. در ستون ملاحظات نسبت آن با هویت‌های دیگر به‌ویژه هویت مدرن در جاهایی که تعارض و یا انطباق آشکار است توضیح داده شده است.

جدول ۵. هویت دینی در نظام آموزشی سند دانشگاه اسلامی

ردیف	راهبرد/ اقدام	ملاحظات
۱	راهبرد ۱ برنامه‌ریزی، تنظیم و بازنگری سرفصل‌ها و تدوین متون و برنامه‌ریزی آموزشی در تمامی شاخه‌های علوم براساس آموزه‌های اسلامی.	صرف‌نظر از اینکه این راهبرد تقویت‌کننده هویت دینی است، گستردگی بازنگری «در تمامی شاخه‌های علوم براساس آموزه‌های اسلامی» این هویت را در برابر هویت مدرن قرار می‌دهد.
۲	راهبرد ۲ هدایت و تحول نظام برنامه‌ریزی آموزشی و متون درسی به سمت تقویت فضایل اخلاقی و اعتماد به نفس و تقویت باورهای دینی و التزام به مسئولیت‌های اجتماعی.	

۳	۳-۱. ایجاد مرکز سیاست‌گذاری، سامان‌دهی و نظارت هدفمند ترجمه متون علمی و آموزشی با رویکرد نقد و تحلیل، مبتنی بر آموزه‌های اسلامی.	ترجمه متون علمی اقدامی است در جهت تقویت هویت مدرن و رویکرد نقادانه نیز مدرن است؛ اما مقید کردن آن بر آموزه‌های اسلامی تجددگریز است.
۴	راهبرد ۶ طراحی، تبیین و تدوین نظام جامع اخلاق و فقه پزشکی و سلامت معنوی براساس آموزه‌های اسلامی.	
۵	۷-۸. حمایت از تولید و کاربردی کردن علوم انسانی با جهت‌گیری اسلامی.	
۶	راهبرد ۱۰ نهادینه‌سازی تعامل آموزشی بین حوزه و دانشگاه	
۷	۱۰-۶. حمایت و توسعه حوزه‌های علوم اسلامی دانشگاهیان و استفاده از ظرفیت آن‌ها در جهت ارتقای سطح آموزش عالی کشور.	
۸	راهبرد ۱۱ بسترسازی و تقویت ساختارهای حمایتی برای رشد هنر اسلامی و حمایت از آموزش‌های نظری و کاربردی در حوزه هنر متعهد.	
۹	راهبرد ۱۷ اصلاح و تکمیل نظام نظارت و ارزیابی مستمر متون و برنامه‌های آموزشی متناسب با آموزه‌های اسلامی.	تمامی اقدامات هفت‌گانه ذیل آن متناسب با هویت مدرن و در جدول شماره ۲ آمده است.

درحالی‌که انتظار می‌رفت هویت دینی در نظام فرهنگی-تربیتی بیشترین تعارض را با هویت مدرن داشته باشد؛ اما با مقایسه دو جدول ۱ و ۵ مشاهده می‌شود که تجددستیزی و یا تجددگریزی در راهبردها و اقدامات مؤید هویت در نظام آموزشی بیشتر است. موارد خالی در ستون ملاحظات حاکی از کلی بودن یا مبهم بودن موضوع نسبت به سایر هویت‌ها و به‌ویژه هویت مدرن است. به نظر می‌رسد راهبرد ۱۷ از جمله مواردی است که توصیف اسلامی به دنبال یک اصل دارای ماهیت مدرن آمده و این توصیف تغییر چندانی در عملکرد نظام دانشگاهی و در اینجا، نظام آموزشی ایجاد نمی‌کند.

هویت مدرن

جدول ۶. هویت مدرن در نظام آموزشی سند دانشگاه اسلامی

ردیف	راهبرد/ اقدام	ملاحظات
۱	راهبرد ۳ فراگیر نمودن نهضت نقد علمی در نظام آموزشی و ترویج رویکرد نقادانه علمی در مواجهه با نظریه‌ها و متون موجود.	اگر نقد واقعاً علمی و روشمند باشد، یکی از جلوه‌های هویت مدرن است. هرچند ممکن است اراده سیاست‌گذار در نقد متون موجود مخالفت با وضع مدرن باشد.
۲	راهبرد ۴ طراحی فرایند آموزش با عنایت به پرورش انواع استعدادها و پرورش قدرت ابتکار، خلاقیت و نوآوری (و تمام اقدامات یازده‌گانه آن).	در تقویت همه انواع هویت‌های چهارگانه
۳	راهبرد ۵ آگاهی از آخرین دستاوردهای علمی بشر و بهره‌گیری از آنها متناسب با ارزش‌های اسلامی برای استفاده در مراکز آموزش عالی.	در اینجا ارزش‌های دینی و ارزش‌های مدرن همراستا هستند.
۴	۴-۵. فراهم آوردن زیرساخت‌ها و امکانات لازم برای بهره‌گیری از فناوری‌های نوین و پیشرفته در سطح کشور و به روزرسانی تجهیزات آزمایشگاه‌ها و کارگاه‌ها در تراز جهانی.	تقویت همه انواع هویت‌ها
۵	۵-۵. تعامل علمی و هدفمند با مراکز آموزشی، پژوهشی و فناوری معتبر بین‌المللی به‌ویژه در جهان اسلام.	تقویت همه انواع هویت‌ها
۶	۱۰-۷. تولید متن و محتوای کارآفرین و ارتقای فرهنگ کارآفرینی از طریق تعامل دانشگاه‌ها با نهادها و بنگاه‌های اقتصادی - اجتماعی در برنامه‌ریزی‌های آموزشی.	این اقدام که به تقویت ارتباط جامعه و صنعت با دانشگاه می‌انجامد به‌ویژه در تقویت هویت ملی مؤثر است.
۱۳-۷	اقدامات راهبرد ۱۷ (اشاره‌شده در پایان جدول ۵) ۱۷-۱. تدوین شاخص‌های بومی و شیوه ارزیابی و نظارت بر متون و برنامه‌های نظام آموزشی. ۱۷-۲. تدوین شاخص‌ها، فرایندها و ساختارهای	این اقدامات با انواع هویت‌های دیگر نیز سازگار است.

	مناسب نظارت و ارزیابی راهبردها و اقدامات نظام آموزشی. ۱۷-۳. اصلاح فرایندها و ساختارهای مرتبط در ارزیابی متون آموزشی. ۱۷-۴. ایجاد انسجام و هماهنگی و تمرکز در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در زمینه نظارت و ارزیابی مستمر نظام آموزش. ۱۷-۵. ارزیابی مستمر متون و برنامه‌های آموزشی. ۱۷-۶. تربیت نیروی متخصص در زمینه برنامه‌ریزی‌های آموزشی. ۱۷-۷. ایجاد سازوکار نظارت و ارزیابی مستمر و هدفمند نظام آموزشی در سه سطح «شورای اسلامی شدن دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی»، «وزارتخانه‌های ذی‌ربط» و «دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی و پژوهشی».
--	--

هویت ملی

جدول ۷. هویت ملی در نظام آموزشی سند دانشگاه اسلامی

ردیف	راهبرد/ اقدام	ملاحظات
۱	۲-۷. معرفی موارث و مفاخر دینی، علمی و فرهنگی - تاریخی و معاصر و بهره‌گیری از دستاورد آن‌ها در تدوین برنامه‌ها و متون درسی.	پذیرش هویت‌های دینی، مدرن و قومی
۲	۴-۳. تقویت جایگاه رشته‌های علوم انسانی و ایجاد سازوکار هدایت استعدادها برتر به سمت ادامه تحصیل در رشته‌های علوم انسانی و جذب و نگهداری بهینه آنان.	تقویت علوم انسانی به‌ویژه به تقویت هویت و هویت ملی منجر خواهد شد و با هویت‌های دیگر نیز سازگار است.
۳	۵-۱. تأسیس و تأکید بر رشته‌های پژوهش‌محور در مقاطع تحصیلات تکمیلی در رشته‌های مختلف علوم در راستای نوآوری و تولید علم متناسب با نیازها و مقتضیات کشور.	تولید علم متناسب با نیازهای کشور در فی‌نفسه با هویت مدرن در تعارض نیست. در اینجا هویت‌های چهارگانه در تلائم با یکدیگر هستند.
۴	۵-۲. حمایت مادی و معنوی برای به‌کارگیری دستاوردهای جدید و معتبر علمی و آموزشی در جهت رفع نیازهای بومی کشور.	پذیرش هویت‌های دینی، مدرن و قومی و سازگار با آن‌ها

۵	راهبرد ۷ ایجاد و اصلاح رشته‌های تحصیلی کاربردی و متناسب با نیازهای جامعه اسلامی و بومی‌سازی آن‌ها و تقویت بُعد کارآفرینی و افزایش اشتغال مولد و پایدار.	پذیرش هویت‌های دیگر
۶	۲-۷. جهت‌دهی به متون آموزشی، مقالات علمی و پایان‌نامه‌های تحصیلات تکمیلی با رویکرد مسئله‌محور و ناظر بر نیازهای دارای اولویت کشور.	پذیرش هویت‌های دیگر
۷ و ۸	۶-۷. حمایت از تدوین کتب و متون مرجع به زبان فارسی قابل رقابت جهانی جهت اقتدار و مرجعیت علمی. ۷-۷. ایجاد سازوکار تولید و تدوین متون مرجع علمی در رشته‌های مختلف به زبان فارسی.	تقویت هویت ملی
۹	۸-۱۱. ایجاد ظرفیت‌های متناسب با شعر و ادبیات فارسی در رشته‌های هنر.	تقویت هویت ملی
۱۰	۱۰-۱۱. مستندسازی تجربیات عملی و هنرهای در حال فراموشی و تبدیل آن به متون و برنامه‌های درسی هنر.	تقویت هویت ملی
۱۱	۱۱-۱۱. تدوین سازوکارهای تشویقی اساتید پیشکسوت و آفریننده آثار بدیع هنری.	پذیرش هویت‌های دیگر

هویت قومی

جدول ۸. هویت قومی در نظام آموزشی سند دانشگاه اسلامی

ردیف	راهبرد/ اقدام	ملاحظات
۱	۴-۴. طراحی سازوکار هدایت تحصیلی انعطاف‌پذیر متناسب با استعدادها و علایق دانشجویان.	در انطباق با همه هویت‌های سه‌گانه دیگر
۲	راهبرد ۸ تحول و نوسازی رشته‌های دانشگاهی براساس عدالت آموزشی و آمایش سرزمین.	براساس برخی پژوهش‌ها، سیاست‌های بومی‌گزینی به عدالت اجتماعی و آموزشی کمک چندانی نکرده و گاه در تضاد با هدف خود گام برداشته است.

	۱-۸. تهیه و تدوین سند تحول آموزش عالی مبتنی بر آمایش سرزمین و حمایت از اجرایی شدن آن. ۲-۸. تقویت و به روزرسانی سامانه هوشمند ملی و منطقه‌ای جذب اساتید متخصص و متعهد و توزیع آن‌ها براساس سند آمایش و نقشه جامع علمی کشور. ۳-۸. ایجاد سازوکار لازم جهت بهره‌گیری از مزیت‌های نسبی و رقابتی دانشگاه‌ها با توجه به نیازهای متفاوت مناطق مختلف کشور مبتنی بر آمایش سرزمین.	۵-۳
	۵-۸. اصلاح سازوکار پذیرش و هدایت تحصیلی دانشجویان براساس مقتضیات بومی فردی پسران و دختران. ۶-۸. هدفمندسازی هزینه‌های تحصیلی در دانشگاه‌های کشور با رویکرد عدالت آموزشی....	۶ و ۷
سازگاری با هویت‌های ملی و دینی	۶-۱۱. حمایت از رشته‌های هنری محلی و منطقه‌ای در چهارچوب فرهنگ اسلامی - ایرانی.	۸

ج- نظام پژوهش و فناوری در سند دانشگاه اسلامی

نظام پژوهش و فناوری در فصل هفتم آمده است. این نظام صفحه‌های ۷۹ تا ۹۲ سند را به خود اختصاص داده و دارای ۱۱ راهبرد و ۷۱ اقدام است. در ادامه، هویت‌های چهارگانه در این نظام در جدول‌های جداگانه آمده است.

هویت دینی

جدول ۹. هویت دینی در نظام پژوهش و فناوری سند دانشگاه اسلامی

ملاحظات	راهبرد/ اقدام	ردیف
اگر شاخص‌ها تکمیل شاخص‌های دانشگاه‌های مدرن و افزون بر آن‌ها باشد، تعارضی با هویت ایجاد نمی‌کند. با توجه به آنکه سیاست‌گذار در تعریف دانشگاه اسلامی تأکید کرده است که به لحاظ علمی، این دانشگاه در تراز دانشگاه‌های برتر جهان است؛ اما واژه متمایزکننده ممکن است تفسیری ضدمدرن ایجاد کند. تا زمانی که شاخص‌ها مشخص نشده نمی‌توان داور قاطعی کرد.	۱-۲. تدوین شاخص‌های متمایزکننده پژوهش و فناوری «دانشگاه اسلامی»	۱

<p>در برخی از خوانش‌ها علم دینی تعارضی با علم ندارد و در برخی خوانش‌ها آرمان تولد علم جدید مطرح است.</p>	<p>راهبرد ۲ طراحی نظام موضوعات و اولویت‌های پژوهشی و سامان‌دهی فرایندهای آن با اولویت علم بومی و علم دینی. ۲-۴. تبیین و ترویج روش‌های تحقیق علم دینی در محیط‌های علمی و دانشگاهی. ۲-۵. تبیین و تدوین فلسفه علم بر مبنای جهان‌بینی اسلامی و تدوین فلسفه‌های مضاف و تعیین جهت‌گیری علوم مبتنی بر جهت‌گیری اسلامی با رویکرد تطبیقی. ۲-۶. طراحی سامانه جامع نظام موضوعات پژوهشی مرتبط با فرایند اسلامی‌سازی با محوریت قرآن و عترت. ۲-۸. طراحی «نظام طبقه‌بندی علم از نگاه اسلامی» و ترسیم درخت دانش و مهارت در حوزه تولید علم دینی و شناخت محققان برجسته آن. ۲-۹. طراحی و مدیریت شبکه دانش میان حوزه و دانشگاه و سایر مجامع علمی در جهت تحقق علم دینی. ۲-۱۲. حمایت از تأسیس ساختارهایی مانند پژوهشکده‌ها، قطب‌ها و انجمن‌های علمی بین‌رشته‌ای مأموریت‌گرا در حوزه‌های علم و دین با حضور محققان حوزه و دانشگاه.</p>	۸-۲
	<p>۹-۲. تدوین اصول، قوانین و آیین‌نامه‌های مرتبط با اخلاق پژوهش در کلیه مراحل تحقیق، تولید علم، فناوری و تجاری‌سازی با تأکید بر ارتقای باورهای دینی.</p>	۹
	<p>۹-۳. تدوین ضوابط، قوانین و آیین‌نامه‌های مرتبط با مالکیت فکری و معنوی در سطح ملی و بین‌المللی بر اساس آموزه‌های دینی و مصلحت نظام اسلامی.</p>	۱۰
<p>هویت را با مدد هویت انقلابی تقویت می‌کند و از هویت مدرن‌گریز دارد. نقد روشمند و علمی هر اثری و از جمله ترجمه‌ها به تقویت علم منجر می‌شود.</p>	<p>۱۰-۲. نهادینه‌سازی کرسی‌های نظریه‌پردازی با رویکرد تولید محتوای کارآمد و گفتمان‌سازی علم دینی و نقد جریان ترجمه‌زدگی.</p>	۱۱

هویت مدرن

جدول ۱۰. هویت مدرن در نظام پژوهش و فناوری سند دانشگاه اسلامی

ردیف	راهبرد/ اقدام	ملاحظات
۱	راهبرد ۱ سامان‌دهی نظام جامع پژوهش و فناوری با تأکید بر گسترش مرزهای دانش مبتنی بر آموزه‌های اسلامی و بومی، با توجه به نیازها و اقتضائات جامعه اسلامی.	هویت مدرن در سازگاری با هویت دینی و ملی
۲	۲-۲. ایجاد ساختار آینده‌پژوهی در کلیه موضوعات علمی و هدایت بخشی از پژوهش‌ها به سمت آن.	با هویت‌های دیگر تعارضی ندارد.
۳	۲-۳. برنامه‌ریزی برای رصد علم و فناوری در سطح ملی و جهانی با تأکید بر آینده‌پژوهی.	با هویت‌های دیگر تعارضی ندارد.
۴	۲-۱۴. کارآمد نمودن دیپلماسی علم و فناوری در عرصه جهانی به‌ویژه جهان اسلام.	
۵	۳-۱. فرهنگ‌سازی به‌منظور ارتقای جایگاه پژوهش و پژوهشگر.	این اقدام به تقویت هویت ملی هم منجر می‌شود.
۶	۳-۲. هدفمندسازی نظام ارتقا و تشویق دانشگاه‌ها، اساتید و دانشجویان بر مبنای تولید علم و فناوری.	این اقدام به تقویت هویت ملی هم منجر می‌شود.
۷	۳-۳. هدایت و حمایت از پژوهش‌ها، پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها در جهت تولید علم نافع، مسئله‌محور و محصول‌محور مورد نیاز جامعه.	این اقدام به تقویت هویت ملی منجر می‌شود و با هویت دینی ناسازگاری ندارد. به‌ویژه اگر منظور از علم نافع علم مرتبط با مسائل و نیازهای کشور باشد.
۸	۳-۵. ایجاد سازوکار و زیرساخت لازم برای رقابت مؤثر و کارآمد دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌ها و پژوهشگران در سطوح بین‌المللی جهت دستیابی به مرجعیت علمی.	با هویت‌های دیگر تعارضی ندارد.
۹	۴-۲. تشکیل سامانه ملی مدیریت پژوهش و فناوری و تجهیزات آزمایشگاهی.	با هویت‌های دیگر تعارضی ندارد.
۱۰	۴-۳. پایش مستمر برنامه‌های پژوهشی متناسب با تحولات علمی و همسو با نیازهای جامعه اسلامی.	تقویت هویت ملی و دینی

۱۱	۴-۴- ایجاد شبکه‌های پژوهشی ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی برای انتشار و تبادل دانش و فناوری متناسب با اولویت تولید دانش تمدن ایرانی اسلامی و بهره‌گیری از فرصت‌های جهانی.	تقویت هویت ملی و دینی
۱۲	۴-۸- حمایت از ایجاد و توسعه شبکه‌های پژوهشی و فناوری و آزمایشگاهی و مراکز خدمات تخصصی به منظور افزایش تعاملات و تسهیل انتقال و انتشار دانش.	با هویت‌های دیگر تعارضی ندارد.
۱۳	۲-۵- طراحی بانک جامع اطلاعات پژوهش‌ها، پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها به صورت فرابخشی جهت ارتقای مالکیت فکری و ارتقای نوآوری.	با هویت‌های دیگر تعارضی ندارد.
۱۴	۳-۶- توسعه دوره‌های تحصیلات تکمیلی پژوهش محور.	با هویت‌های دیگر تعارضی ندارد.
۱۵	۵-۶- حمایت از دوره‌های مهارت‌افزایی و توسعه مهارت‌های تحقیقاتی پژوهشگران.	تقویت انواع هویت‌های دیگر
۱۶	۴-۷- سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی به منظور ارتباط مستمر و هم‌افزا بین سه جریان تولید، انتشار، کاربرد و توسعه دانش و تقویت فرایند تبدیل ایده به محصول.	تقویت انواع هویت‌های دیگر
۱۷	۵-۷- حمایت همه‌جانبه در ایجاد و توسعه شرکت‌های زایشی دانش‌بنیان، پارک‌های علم و فناوری و مراکز رشد با تأکید بر کارآفرینی و تقاضامحوری.	تقویت انواع هویت‌های دیگر
۱۸	۶-۷- ایجاد و تقویت زیرساخت لازم جهت تشویق سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی در انجام پژوهش‌های دانشگاهی.	تقویت انواع هویت‌های دیگر
۱۹	راهبرد ۸ مأموریت‌گرایی و ارتقای نقش قطب‌ها و انجمن‌های علمی در فرایند تولید و توسعه فعالیت‌های علمی و دینی دانشگاه‌ها.	سازگار کردن هویت ملی و دینی
۲۰ و ۲۱	۴-۹- اصلاح ضوابط و فراهم آوردن سازوکار الزامات برخورد قانونی با هر نوع کپی‌برداری تولیدات علم و فناوری به‌ویژه در حوزه پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها.	با هویت‌های دیگر تعارضی ندارد.

	۵-۹. نهادینه‌سازی رعایت مقررات، اصول و آموزه‌های اخلاقی حوزه پژوهش و مالکیت فکری
درحالی‌که اصل راهبرد ۱۰ با عنوان «ارتقای کرسی‌های نظریه‌پردازی و حمایت از تولیدات علمی خودکفا و تقویت مواجعه انتقادی با جریان ترجمه‌زدگی» می‌تواند تفسیری در تعارض با هویت مدرن داشته باشد؛ اما این اقدام ذیل راهبرد ۱۰ در جهت تقویت هویت مدرن و هویت ملی است.	۲۲ ۷-۱۰. برنامه‌ریزی برای تشویق استادان و پژوهشگران و دانشمندان به تولید آثار و کتب مرجع در سطح ملی و بین‌المللی

نکته: با توجه به جدول بالا، در نظام پژوهش و فناوری سند، هویت مدرن غلبه دارد و اکثر موارد یادشده می‌تواند در یک نظام دینی و یا جامعه اسلامی به تقویت هویت دینی کمک کند.

هویت ملی

جدول ۱۱. هویت ملی در نظام پژوهش و فناوری سند دانشگاه اسلامی

ملاحظات	راهبرد/ اقدام	ردیف
سازگار با هویت دینی	۴-۱. یکپارچه‌سازی سیاست‌های پژوهش و فناوری و شبکه‌سازی برای افزایش سهم آن در اقتدار و سرمایه‌های ملی.	۱
سازگار با هویت دینی	۶-۴. سامان‌دهی و هدایت پژوهش‌های دانشگاهی و مراکز پژوهشی به سوی مأموریت‌گرایی، هم‌افزایی، شبکه‌سازی و افزایش سهم آن در اقتدار و سرمایه‌های ملی.	۲
سازگار با هویت‌های سه‌گانه دیگر	۴-۵. حمایت از پایان‌نامه‌های مسئله‌محور و اثربخش مرتبط با نیازهای کشور.	۳
هویت دینی در جهت تقویت هویت‌های ملی	۳-۷. افزایش روحیه کار جمعی و تبیین جایگاه ارزشی آن در آموزه‌های اسلامی برای به ثمر رساندن طرح‌های بزرگ ملی.	۴
سازگار با هویت مدرن	راهبرد ۱۱ سامان‌دهی نظام نوین نظارت و ارزیابی هدفمند و مستمر پژوهش در راستای اقتدار و مرجعیت علمی کشور.	۵

هویت قومی

جدول ۱۲. هویت قومی در نظام پژوهش و فناوری سند دانشگاه اسلامی

ردیف	راهبرد/ اقدام	ملاحظات
۱	۱-۱. تدوین طرح جامع پژوهشی دانشگاه‌ها براساس مزیت‌های نسبی و رقابتی در چهارچوب نقشه جامع علمی کشور.	مزیت نسبی استان‌ها و یا مناطق کشور سبب تقویت هویت قومی می‌شود. این هویت ناسازگار با هویت ملی نیست.
۲	راهبرد ۴ سامان‌دهی و هدفمندسازی برنامه‌های پژوهشی براساس مزیت‌های نسبی و رقابتی و مأموریت‌گرایی دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی.	مانند مورد فوق
۳	۱-۴. تدوین نگاهت نهادی و نگاهت دانشی برای فعالیت‌های پژوهشی کشور مبتنی بر اقتضانات آمایش سرزمین و دانش تمدنی.	سازگار با هویت‌های ملی و مدرن
۴	۴-۵. ایجاد سازوکار مناسب جهت واگذاری طرح‌های پژوهشی به دانشگاه‌ها و مؤسسات پژوهشی کشور براساس مزیت‌های نسبی و رقابتی.	ناسازگاری با هویت‌های دیگر ندارد.

نکته: درمجموع اگر مزیت‌های نسبی کشور در تأسیس دانشگاه‌ها، مراکز پژوهشی و رشته‌های آموزشی و گروه‌های پژوهشی رعایت شود، استعداد‌های بومی و منطقه‌ای رشد می‌کنند. این نگرش‌ها و اقدامات اصولاً تعارضی با هویت ملی پیدا نمی‌کند.

د- نظام مدیریتی

این نظام کمترین حجم (۵ صفحه) را نسبت به نظام‌های دیگر سند دارد. به دلیل اختصار و تشابه نتایج بررسی‌ها با نظام‌های دیگر، ترسیم جدول‌های آن از ویراست نهایی مقاله حذف و تنها به ذکر برخی نکات قابل توجه اکتفا شده است.

۱- مدیریت اسلامی در سند دانشگاه اسلامی دست‌کم آن‌گونه که در اقدامات ذیل راهبرد ۷ نظام مدیریتی آمده است، تفاوت چندانی با مدیریت معمول و جاری دانشگاه‌های جهان ندارد.

۲- راهبرد ۳ این نظام با عنوان «ظرفیت‌سازی و مدیریت بهینه از مزیت‌های دانشگاه و دانشگاهیان در تأمین منافع ملی و مصالح عمومی و حل مسائل کلان کشور» مهم‌ترین دلالت‌های لفظی در بیان هویت ملی کاملاً سازگار با هویت مدرن را در سند داراست.

۳- در نظام مدیریتی سند دانشگاه اسلامی راهبرد یا اقدامی که به هویت قومی پرداخته باشد وجود ندارد.

جمع بندی و نتیجه گیری

- تحلیل محتوای کمی چنین سندی دشواری‌ها و یا اشکالاتی را دربر دارد؛ زیرا معلوم نیست وزن کمی راهبردهای مختلف سند با هم یکسان باشد. تدوین‌کنندگان سند گفته‌اند که راهبردها به ترتیب اهمیت تنظیم شده است.^۱ ارزش راهبردها را با یکدیگر می‌توان سنجید ولی ارزش اقدامات که به لحاظ کمی بسیار بیشترند با راهبردها یکسان نیست.

- با همه ملاحظات یادشده، مقایسه تعداد ردیف‌های جداول دوازده‌گانه نشان می‌دهد که در سند، بسامد هویت دینی بیشتر از هویت مدرن و بسامد عبارات هویت مدرن بیشتر از هویت ملی و هویت ملی بیشتر از هویت قومی است.

- نگارنده از مطالعه برخی فرازهای سند به این نتیجه رسیده که افزودن وصف اسلامی در این فرازها نوعی رفع تکلیف بوده است. بعید است سیاست‌گذار در این‌گونه موارد معنای محصلی از اسلامی شدن داشته باشد، ولی با افزودن صفت اسلامی، موضوع را با حالت ابهام رها و به تفسیر اجراکنندگان واگذارده است. این موضوع به‌ویژه در برخی جاهای خالی ستون ملاحظات جداول دوازده‌گانه مشخص شده است.

- در مورد بحث بومی‌گزینی، مخالفت‌های زیادی وجود دارد؛ چه از حیث آنچه مورد توجه سیاست‌گذار بوده (ایجاد عدالت اجتماعی و عدالت آموزشی) و چه از آن حیث که سیاست‌گذار بی‌توجه یا کم‌توجه به آن (تضعیف هویت ملی) بوده است. در این زمینه، بررسی‌های علمی فراوانی با عنوان آسیب‌شناسی بومی‌گزینی در ایران صورت گرفته است. شایسته است سیاست‌گذار به آن توجه کند و اگر آن‌ها را کافی نمی‌داند، سفارش تحقیقات کامل‌تری در این زمینه بدهد. به هر روی، تا آنجا که نگارنده دریافته است، ادله رد بومی‌گزینی بر ادله تأیید آن در پژوهش‌های انجام شده غلبه دارد.

- در یک جامعه اسلامی دارای باورها، معتقدات و فرهنگ دینی نمی‌توان سیاست‌گذاری فرهنگی و هویتی را رها کرد و به دست‌های نامرئی زمان سپرد. سیاست‌گذار چاره‌ای جز توجه به بایدها و نبایدها و پیامدهای مثبت و منفی سیاست‌گذاری و عدم سیاست‌گذاری ندارد؛ اما ایجاد سازگاری و هم‌نشینی میان هویت‌های جدید با هویت دینی در اسناد بالادست امر مهمی است؛ زیرا پژوهش‌های متعدد هویتی در ایران نشان داده‌اند که بحران هویت در تاریخ ایران زمانی رخ داده است که سهم هویت‌های چندگانه به‌درستی ادا نشده و بدون اقتناع، به‌عمد یکی از آن‌ها بزرگ و دیگری کوچک شده باشد.

۱. گفت‌وگوی نگارنده با یکی از تدوین‌کنندگان سند.

- قضاوت جامع در مورد سند دانشگاه اسلامی از حیث توازن و تعادل هویت‌های چهارگانه دشوار است. این مقاله راه را برای بررسی‌های بیشتر باز کرده است. اگرچه بدون تحقیقات با سوگیری ایدئولوژیک (دینی یا لیبرال) به راحتی می‌توان درباره آن موضع گرفت و از آن به کلی دفاع یا آن را یکسره رد کرد؛ اما درست آن است که به دور از این مواضع، با توجه به وضعیت دینی و فرهنگی کشور، به نقد و بررسی آن پرداخت.

- مناسب‌ترین راهکار برای سازگاری هویتی که سند دانشگاه اسلامی به دنبال تحقق آن در دانشگاه‌هاست، جامعه‌پذیر شدن آن در میان دانشگاهیان است؛ بنابراین، به‌کارگیری روش‌های اقناعی، ترویجی و فرهنگی به جای روش‌های مدیریتی، اداری و اجباری نتیجه‌بخش است (همراستا با پژوهش مهدی، ۱۳۹۲: ۲۷). ممکن است سند به‌عنوان هویت مشروعیت‌بخش با هویت مقاومت در دانشگاه‌ها مواجه شود؛ در این صورت اولاً، باید توجه داشت که دانشگاه‌ها بخشی از جامعه بزرگ‌تر هستند و زمینه‌های آن باید در آنجا سنجیده و بررسی شود؛ ثانیاً، بازخوردهای دانشگاهیان در به‌روزرسانی سند لحاظ شود. همراستا با همین دریافت، در فراتحلیلی از پژوهش‌های اسلامی شدن دانشگاه‌ها آمده است که «دانشگاهیان در مجموع با کلیت اسلامی‌سازی مخالفتی ندارند؛ اما سیاست‌ها و برنامه‌هایی که برای اسلامی‌کردن دانشگاه ارائه و اجرا شده، با چالش‌هایی مواجه است. راه برون‌رفت از چالش‌های موجود، رسیدن به فهمی مشترک در خصوص موضوع است» (فراستخواه و آبالان، ۱۳۹۶: ۴۶۹).

یادداشت‌ها

- ۱- متأسفانه نه در مقدمه و نه در متن سند تعریفی از دانشگاه اسلامی نیامده است و این نقدی بر سند است که امید است در بازنگری مورد توجه قرار گیرد.
- ۲- در کتابچه‌هایی که از سوی دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی با عنوان سند دانشگاه اسلامی چاپ و منتشر شده است بخش‌های مختلف آن عنوان و یا شماره خاصی ندارد؛ اما در نسخه‌ای که در روزنامه رسمی کشور چاپ شده و یا نسخه‌های ورد که در سایت مرکز پژوهش‌های مجلس در دسترس قرار دارد، بخش‌های مختلف سند عنوان «فصل» را دارا هستند.
- ۳- اگرچه ممکن است هویت ایدئولوژیک ملهم از باورها و اعتقادات مذهبی باشد؛ اما آشکارا برای حفظ یک نظام سیاسی وضع می‌شود و اراده‌گرایی در آن ظهور و بروز دارد.
- ۴- علم نافع برگرفته از ادبیات دینی است. تا زمانی که از علم نافع تعریف خاص نشده

باشد، تفسیر آن کاربردی بودن علم، در خدمت نیازهای جامعه بودن، در جهت رشد و تعالی انسان و جامعه بودن و... است که با علم موجود مدرن تعارض خاصی ندارد.

۵- برای نمونه ر.ک.: جان پرور، صالح آبادی و احمدآبادی، (۱۳۹۳)، «آسیب‌شناسی هویت ملی ناشی از پذیرش دانشجویان بومی در دانشگاه‌ها»: ۱-۲۱؛ فریدونی (۱۳۹۹)، «آسیب‌شناسی سیاست‌های بومی‌گزینی در پذیرش دانشجو»؛ صالحی عمران و عالی شوندی (۱۳۹۱)، «سیاست پذیرش دانشجویان بومی از چشم‌انداز همبستگی ملی»؛ خندق نجله و کوثری (۱۳۹۷)، «تأثیر بومی‌گزینی در نظام آموزش عالی بر انسجام اجتماعی در ایران.

از نظر نگارنده، بی‌توجهی به فرهنگ و سنن قومی مقاومت اقوام را در پی خواهد داشت. هرچه فرهنگ قومی در فضای علمی تنفس کند، موجب پیرایش و عقلانی شدن و تقویت جنبه‌های مثبت آن و درنهایت، همزیستی اقوام در کنار یکدیگر و تقویت هویت ملی خواهد بود. البته بحث علمی و کارشناسی در این زمینه باقی است و سیاست‌گذار باید از این‌گونه بحث‌ها استقبال کند.

منابع

- اسماعیلی، محمدجواد (۱۳۹۸). «اخلاق مسئولیت و سیاست‌گذاری دین در دانشگاه: تحلیل سند دانشگاه اسلامی». *فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران*. سال دوازدهم. شماره ۳ پیاپی ۴۷: ۱۲۱-۹۳.
- اکبرپورشیرازی، محسن؛ رضایی، زینب (۱۳۹۵). «اولویت‌بندی راهبردهای سند دانشگاه اسلامی با روش مدل‌سازی ساختاری تفسیری». مجموعه آثار و مقالات برگزیده دهمین کنگره پیشگامان پیشرفت. تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: ۴۹۷-۵۰۶.
- ایزدی، مهشید؛ قاسمی، کبری (۱۳۹۰). «تأثیرات استفاده از شبکه اطلاعات جهانی بر هویت دینی - ملی دانش‌آموزان». *نامه علوم اجتماعی*، ۳۸ بهار: ۱۲۰-۱۱۴.
- ایمان، محمدتقی؛ روحانی، علی (۱۳۹۲). «هویت اسلامی و هویت‌های رقیب (هویت جهانی، ملی و قومی)؛ مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه شیراز». *فصلنامه تحقیقات فرهنگی*، دوره ششم، ۱: ۱۴۸-۱۲۷.
- ایمان، محمدتقی؛ نوشادی، محمودرضا (۱۳۹۰). «تحلیل محتوای کیفی». *پژوهش*. سال سوم، شماره دوم. پاییز و زمستان: ۴۴-۱۵.
- باقری عباسی، رسول؛ فقیهی، سیده فاطمه؛ محرمی، راحله؛ استواری، عذرا (۱۴۰۱). «چهارچوب ارزیابی عملکرد دانشگاه‌های تک‌جنسیتی براساس سند اسلامی شدن دانشگاه‌ها (مورد مطالعه: دانشگاه حضرت معصومه (س))». *مدیریت در دانشگاه اسلامی*. سال یازدهم. شماره ۱ بهار و تابستان: ۲۲-۳.
- بهشتی، سید صمد؛ حقمزادی، محمد (۱۳۹۶). «فراتحلیل مطالعات مرتبط با رابطه بین هویت قومی و هویت ملی در ایران با تأکید بر نقش رسانه». *مسائل اجتماعی ایران*. سال هشتم. شماره ۲. پاییز و زمستان: ۲۷-۵.
- تسلیمی، محمدسعید؛ میرزایی اهرنجانی، حسن؛ محسنی، منوچهر؛ قلیپور، آریین (۱۳۸۲). «طراحی و تبیین مدل دیالکتیکی نهادی شدن سازمان». *فصلنامه علمی پژوهشی دانش مدیریت*، سال شانزدهم: ۳۸-۳.
- جان پرور، محسن؛ صالح‌آبادی، ریحانه؛ احمدآبادی، آرزو (۱۳۹۳). «آسیب‌شناسی هویت ملی ناشی از پذیرش دانشجویان بومی در دانشگاه‌ها». *مطالعات جامعه‌شناختی ایران*. دوره ۴، شماره ۱۲: ۲۰-۱.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۸۸). *جامعه‌شناسی هویت ایرانی*. تهران: پژوهشکده تحقیقات استراتژیک.

- خدیوی، علی؛ هاشمیان، محمدحسین (۱۳۹۸). «سازمان دانشگاه اسلامی به مثابه نهاد علم»، *دوفصلنامه مطالعات فرهنگی اجتماعی حوزه*. سال سوم، شماره پنجم، بهار و تابستان: ۱-۲۸.
- خسروپناه، عبدالحسین (۱۳۹۲). *در جست‌وجوی علوم انسانی اسلامی: تحلیل نظریه‌های علم دینی و... قم: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، دفتر نشر معارف*.
- خندق نجله؛ کوثری، ابوذر (۱۳۹۷). «تأثیر بومی‌گزینی در نظام آموزش عالی بر انسجام اجتماعی در ایران». *فصلنامه مطالعات ملی* (پیاپی ۷۵) پاییز، شماره ۳: ۶۷-۸۴.
- دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۲). *سند دانشگاه اسلامی*. تهران.
- رهبری، مهدی؛ بلباسی، میثم؛ قربی، سید محمدجواد (۱۳۹۴). «هویت ملی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش جمهوری اسلامی». *فصلنامه مطالعات ملی*. سال شانزدهم، شماره ۱.
- شاکری، محسن؛ اکبری، زهرا؛ هوشی السادات، سید علیرضا (۱۳۹۷). «تدوین الگوی دانشگاه اسلامی در دیدگاه مقام معظم رهبری براساس نظریه داده‌بنیاد». *فرهنگ در دانشگاه اسلامی*. ۲۹. سال هشتم، شماره چهارم، زمستان: ۴۸۱-۵۰۰.
- صالحی عمران، ابراهیم؛ عالی شوندی، اقدس (۱۳۹۱). «سیاست پذیرش دانشجویان بومی از چشم‌انداز همبستگی ملی». *فصلنامه مطالعات ملی*. دوره ۱۳، شماره صفر: ۵۳-۷۴.
- فراستخواه، مقصود؛ آبسالان، صادق (۱۳۹۶). «اسلامی شدن دانشگاه در ایران بعد از انقلاب؛ فراتحلیلی از پژوهش‌ها». *مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی*. زمستان، سال بیست‌ویکم، شماره ۴: ۴۹۸-۴۶۹.
- فریدونی، سمیه (۱۳۹۹). «آسیب‌شناسی سیاست‌های بومی‌گزینی در پذیرش دانشجو». *گزارش مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی*. شماره ۱۳.
- قائدی محمدرضا؛ علیرضا گلشنی (۱۳۹۵). «روش تحلیل محتوا، از کمی‌گرایی تا کیفی‌گرایی، روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی». *روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی*. سال هفتم، ش ۲۳، بهار: ۵۷-۸۲.
- قبادی، خسرو (۱۳۷۹). *دیدگاه‌های مختلف درباره دانشگاه اسلامی*. تهران: پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی.
- قلی‌پور، رحمت‌اله؛ سیدجوادین، سید رضا؛ روزبهان، محمدولی (۱۳۹۷). «طراحی الگوی شایستگی مدیران دانشگاهی مبتنی بر سند دانشگاه اسلامی». *مدیریت منابع در نیروی انتظامی*. شماره ۲۲، تابستان: ۱-۳۵.
- کریمی‌مله، علی؛ بلباسی، میثم (۱۳۹۵). «لایه‌های هویت ملی ایرانی در برنامه‌های توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۴-۱۳۶۸)». *فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی*. سال پنجم، شماره هجدهم، بهار: ۵۷-۷.
- محمدزاده، حمیدرضا؛ حاجیان، ابراهیم (۱۳۹۶). «طراحی مدل سنجش هویت مدرن و اعتباریابی در جامعه ایران». *جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی*. دوره سوم، شماره ۹: ۲۸۴-۳۰۷.
- مشبکی، اصغر؛ سهیلا، خدای؛ تقوی شوازی، الهه (۱۳۸۹). «نظریه نهادی نوین تلفیقی و نقش آن بر ایجاد مزیت رقابتی»، *پژوهشنامه مدیریت اجرایی*. سال دوم: ۱۷۳-۱۴۹.
- مطهری‌نژاد، سید مجید؛ همایون، محمدهادی و حاتمی، محمدرضا (۱۳۹۴). «درآمدی بر تبارشناسی موانع اسلامی شدن دانشگاه‌ها در ایران با تأکید بر مقام سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی»، *فصلنامه مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی*. ۶۴. سال نوزدهم، شماره سوم، پاییز: ۲۹۳-۳۱۶.
- مؤمنی‌راد، اکبر؛ علی‌آبادی، خدیجه؛ فردانش، هاشم؛ مزینی، ناصر (۱۳۹۲). «تحلیل محتوای کیفی در آیین پژوهش: ماهیت، مراحل و اعتبار نتایج». *فصلنامه اندازه‌گیری تربیتی*. شماره ۱۴، سال چهارم، زمستان: ۱۱۷-۲۲۲.
- مهدی، رضا (۱۳۹۲). «نظریه دانشگاه اسلامی: الگوی فرهنگی منتج از روش نظریه‌مبنایی». *فصلنامه مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی*. ۵۴. سال هفدهم، شماره اول، بهار: ۲۷-۵۰.

- مهربابی کوشکی، راضیه؛ امام‌جمعه‌زاده، سید جواد؛ مسعودنیا، حسین؛ ربانی، علی (۱۳۹۶). «تصویر از خود: برساختی انتقادی - ایدئالیستی از هویت ملی؛ مورد مطالعه: دانشجویان دکترای دانشگاه اصفهان». راهبرد فرهنگ. شماره سی و هفتم. بهار: ۱۶۲-۱۲۵.
- مهرعلیزاده، بداله؛ رجیبی معماری، اسماعیل؛ الهام‌پور، حسین (۱۳۹۱). «آسیب‌شناسی سیاست بومی‌گزینی کنکور (تحلیل محتوی سایت‌های اینترنتی و رسانه‌های عمومی کشور)». نشریه آموزش عالی. شماره ۴. پاییز: ۱۱۹-۱۵۸.
- میرزایی، حسین؛ آقایاری‌هیر، توکل؛ قربانپور، سجاد (۱۳۹۲). «بررسی عوامل مرتبط با هویت ملی و قومی (مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه تبریز)». فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی. سال سوم. شماره ۹. زمستان: ۵۹-۸۱.
- همتی رضا؛ اصلانی، شهناز (۱۳۹۴). «عوامل مؤثر شکل‌گیری هویت دانشگاهی دانشجویان با تأکید بر نقش اینترنت». فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی. دوره ۲۱. شماره ۳: ۱۴۹-۱۲۱.
- همتی رضا؛ کیانپور، مسعود؛ اصلانی، شهناز (۱۳۹۳). «گونه‌شناسی هویت دانشگاهی و ارتباط آن با منابع درون دانشگاهی هویت‌یابی». فرهنگ در دانشگاه اسلامی. ش ۱۳. سال چهارم. شماره ۴. زمستان: ۵۵۹-۵۸۶.

